

A lopás megítélése a falusi közösségben

A lopással foglalkozó jogi – különösen jogtörténeti és büntetőjogi – szakirodalom könyvtárnyai. A jog mellett más tudományterületek is foglalkoztak a lopással. Így a néprajztudomány, mely a széles értelemben vett parasztságnál az ingó dolgot eltulajdonító cselekményt, annak megítélését és következményeit vizsgálta.

A néprajztudomány összegzése

A magyar néprajz nagy összegző sorozatában a társadalomnéprajz keretei között Szilágyi Miklós és Jávor Kata néprajzkutató szolt a lopásról. Kettőjük írásából az előbbiét ismertetem.

Szilágyi Miklós a tulajdon elleni vétségekről azt írta, hogy azok paraszti megítélésében bizonyos kétarcúság ragadható meg. Egyrészt fenntartás nélkül elfogadott erkölcsi parancs volt számukra, hogy „*Ne lopt!*”. Másrészt attól függően, hogy valaki kitől és mennyit lopott, a cselekedetet vagy a legfőbb bűnök egyikének; vagy kényszer szülte, ám szégyellni való tettnek; vagy büszkén vállalhatóan értelmezték. Az uradalmi cselédek, mezőgazdasági bérmunkások, kisparasztkok felfogásában a lopás a „*szégyény – gazdag*” szembeállításnak rendelődött alá. Nem tartották bűnnek, ha a cselédek saját állataik részére táplálékot vittek az uradalomból, vagy ha a parasztkok az urasági tábla mellett elhaladva tököket, kukoricát dobtak fel a kocsira. A termelőszövetkezetek megszervezése után pedig „*az enyém – a közös*” szembenállása érvényesült, szolgált indokul a közös vagyon megdézsmálására. Mentségül mindkét időszakban a megélhetés, az alacsony kereset szolgált. A lopás a parasztság számára szükségletkielégítés is volt. A kis érték eltulajdonítását megengedhetőnek tartotta az egész országban érvényesülő jogszokás. Az úton, mezőn járó, dolgozó ember szükségletkielégítését, éhsége gyömölcscsel csillapítását, állatának kisebb mértékű etetését tudomásul vették. Ugyanígy elnézték a terhes nő élelemlopását, mert az a magzat kívánságára történt. Az általános jogszokás azonban némelykor nem érvényesült a napi gyakorlatban: a károsult tulajdonos vagy az alkalmazott csősz felléphetett ellene. Országsszerte, több generáció óta bevett jogszokás volt, hogy a legények mulatságaik fedezésére otthonról terményt loptak – esetenként a szülők tudtával. A legénybandák tagjait gyakran a virtus motiválta. Erőfitogatásként, duhajkodásból loptak. A gyermeki csínyekkel szintén együtt jártak a kisebb lopások.¹

A két néprajzkutatónak az egész országra vonatkozó, általános megállapításai döntő részben igazak voltak az általam vizsgált sárkeresztesi viszonyokra is, sőt, esetenként teljesen egybeestek.

Sárkeresztes és normái

A Fejér megyei Sárkeresztes népi jogéletének, jogszokásainak kutatását az 1980-as évek óta végzem. A vizsgálat elsősorban a XX. század első felére, és döntően a községben élő parasztságra terjed ki. A megközelítőleg 1000 lakosú település összesen 2325 kh-t birtokló parasztsága a református vallást követte. Míg az 1737 kh-val rendelkező gróf Károlyi-uradalom cselédjei jórészt katolikusok voltak. A kutatás kiterjed a normasértésekre is, azon belül a lopásra.²

A néprajzkutatók mellett a népi jogélettel foglalkozók is megfigyelték, hogy a nép, a parasztság körében a törvényekben kifejezett értéktételekhez képest az emberi magatartásokat illetően eltérések mutatkoztak. Bűnnek vagy véteknek a nép körében azok a magatartások minősültek, melyeket a közvélemény elítélt és szankcionált.³ A törvényi és a népi megítélés tehát sokszor nem esett egybe.

Sárkeresztesen a vizsgált korszakban nagyon is jól tudták, hogy a lopást a törvény bünteti, elkövetése miatt hatóság vagy bíróság elé kerül az ember. A törvényhozók távoli, a törvénykezők közelebbi világa, eljárása mellett érzékelhetően hatottak az egyházi szabályok, elvárások is. A *tízparancsolat*ot a falusiak gyerekkoruktól ismerték. Idézték a *Bibliából*, Mózes könyvéből az egyértelmű parancsot, mely a régebbi fordításokban így hangzott: „*Ne orozz!*” Az újabbak szerint pedig: „*Ne lopt!*” Ennek megfelelően nevelték a gyerekeket is a családokban, az iskolában és az egyháznál. Az alapvetően fenntartás nélkül elfogadottnak tartott norma a mindennapokban esetenként mégis sérült. Ráadásul a nép a normasértéseknek csak egy részét szankcionálta. Akkor sem mindig arányosan, nem azonos módon és nem azonos mértékkel. Sőt, a lopások egy szűkebb körét elfogadták vagy tudomásul vették, némelykor szemet

¹ Szilágyi Miklós: Törvények, szokásjog, jogszokás. In: *Paládi-Kovács Attila* (főszerk.): Magyar Néprajz 8. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2000. 747–753.

² A kutatást a székesfehérvári Lánosz-Szegfű Alapítvány támogatja.

³ *Tárkány Szűcs Ernő*: Magyar jogi népszokások. Gondolat Kiadó, Budapest, 1981. 782–783.

hunytak felette. Jogszokások alakultak ki, melyeknél a megítélés és a szankció tekintetében szempont lehetett, hogy ki volt az elkövető, milyen életkorú, ki volt a sértett, mire és mekkora mennyiségre irányult a lopás, mi volt az indíték, hol volt az elkövetés helyszíne.

„*Régen nem loptak*” – fogalmaztak többen a helyiek közül a két világháború közötti és a korábbi időszokról. Árnyaltabbak voltak azok a vélemények, melyek szerint „*az emberek nemigen nyúltak a máséhoz*”, illetve „*nem nagyon loptak*”. Ezt bizonyítja, hogy a néhány koronát, pengőt meghaladó, tehát nagyobb értékre irányuló, de kisszámú lopást évtized múltán is fel tudták sorolni, vagy a tényállás lényegét ismerték.

A község belterületén

A faluban, belterületen elkövetett lopást a paraszti közösség súlyosabban ítélte meg, mint a határbelit vagy a szőlőhegyit. Jellemző, hogy békés viszonyok között a XX. század közepéig a lakóházakat, a mellettük fekvő gazdasági épületeket alig zárták. Az egész család hajnaltól sötétedésig úgy dolgozott a határban, hogy otthonukat esetleg be sem zárták vagy a kulcsot a széles körben jól ismert helyre tették. Általában nem kellett tartani a tolvajoktól.

A norma megtartása tekintetében a kivételt mindenekelőtt a baromfiak jelentették. A szomszédba, a más telkére tévedt baromfit, különösen tyúkot, csirkét a nők nem mindig adták vissza jogos tulajdonosának. A könnyű haszonnak örvendő normasértő asszonyok azonnal levágták, családjuk megette. Az is előfordult, hogy az elköszált tyúkot, csirkét az ilyen asszony másnap, jó korán, többi falubelijét megelőzve, egyedül, gyalog bevitte a 10 km-re eső székesfehérvári piacra. Rögvest el is adta az első vevőnek, nehogy gyanúba kerüljön. Kacsával, libával azonban ilyesmit igen-igen ritkán tettek meg.

Egy-egy eltűnt baromfi megronthatta a szomszédasszonyok, ezen keresztül a szomszédos családok viszonyát. Előbb csak kereste a tulajdonos gazdaasszony az állatát, csak kérdezett, de aztán kisebb vagy nagyobb gyanú esetén kiabált, szidalmazott, átkozódott. Sőt, átment a szomszédba, még az ólba is benézett, hogy állatát önhatalommal szerezze vissza. A vita odáig fajulhatott, hogy az egymással *pörölő, hajba kapott*, azaz veszekedő asszonyok, illetve családjuk esetenként éveig vagy évtizedekig *tartotta a haragot*. Ide vezetett az is, ha a szomszédok kölcsönösen nem adták vissza a másik állatát. A szomszédasszonyok közötti, az eltűnt baromfi miatt kitört veszekedés nagy ritkán átcsaphatott verekedésbe is. Ilyen eset még 1965-ben is történt, melynek végén az érintettek *törvénybe mentek*, azaz ügyük bíróság elé került.

Az is előfordult, hogy a tolvaj elengedte a baromfit, ha észrevették, meglátták a máséval. Ilyenkor a tulajdonos kiabált, fenyegetőzött, az eltulajdonításra kísérletet tevő pedig magyarázkodott vagy tévedésre hivatkozott. Az ügy ezzel rendszerint lezárult.

Községen belül nagyobb állat (sertés, szarvasmarha, ló) egymás közötti eltulajdonítása szinte fel sem merült. Azért sem, mert mindenki ismerte a magáét, a szomszédját, sőt, többekét. A pásztorok pedig valamennyiről tudták, hogy kié. Az állatok jó részét tulajdonjellel is ellátták. Az 1930-as években mégis megtörtént egy rendhagyó eset. A módos Nagy Szücs család süldő disznaja a kanász hazahajtásakor H. M. udvarába tévedt be. Ő pedig nem hajtotta ki, nem adta vissza az állatot, hanem becsukta az óljába. Pár hónap múlva saját tulajdonjellel *gyelöve*, azaz jelölve kihajtotta a kanász elé. Az pedig felismerte, szólt Nagy Szücséknek, akik egyszerűen hazahajtották állatukat. H. M. állította, hogy a süldő az övé, de *törvénybe nem ment*, azaz igaza érdekében hatósághoz, bíróságához nem fordult. A közösség ugyan nem szankcionált, de a sértett részéről alkalmazott jogkövetkezmény nem maradt el, a két család azután nem beszélt egymással.

A vizsgált korszak hatályos törvénye, az 1878. évi V. tc. (Btk.) 336. § 1. pontja a lopott dolog értékétől függetlenül, annak jellege és a lopás helye alapján büntettnek minősítette a vallási szertartásokhoz tartozó vagy kegyes, illetve jótékony célra szánt tárgyaknak vallási szertartásokra rendelt helyiségbeni ellopását. Sárkeresztiesen nem sokkal a II. világháború előtt R. Gy. uradalmi cseléd valósította meg e törvényi tényállást. Szilveszterkor hatolt be a református templomba, feltörte a perselyt, magával vitte, azaz ellopta a benne található pénzt. Az ügyben a nyomozást a helyi csendőrök folytatták le. Ennek során kihallgatták Imrédi Rezső helybeli kocsmáros is. Rákérdeztek, hogy ki fizetett nála az italért mindig apróval. A kocsmáros megmondta, így meglett az elkövető. A tettes a rá kirótt büntetésen túl szankciót szenvedett az uradalomtól is és a közösségtől is. Az uradalmi majorban nem maradhatott tovább, cselédi jogviszonyát megszüntették. A falu közössége pedig olyan súlyosan ítélte meg a templomi tolvajlást, hogy átmenetileg kiközösítette, közéjük sem költözhetett. Így Székesfehérvárra ment.

Egy-egy településen belül mindig akadt egy-két ember, akinek magatartása eltért a közösség normáitól, értékrendjétől. A helybeliek tudták, hogy ki számít ilyennek, jól ismerték ezeket. Hiszen a hagyományos körülmények között nyitott könyv volt egyik ember előtt a másik élete, viselkedése. Így azt is

tudták, hogy alkalomadtán ki kapható a tolvajlásra. Sárkeresztesen ilyen személy volt a II. világháború körül N. S. Ha módja volt rá, becsapta, meglopta falubeli társait. Maga dicsekedett vele: „*Csak malomkűvet nem lopok, meg paraszat. Mer a malomkűvet nem bírom el, a parázs meg kiégeti a zsebet.*” A falubeliek a lopásoknál többször is rá gyanakodtak. Ketten, de még inkább hárman-négyen férfiak, a kárt szenvedett tulajdonosok és a rokonságból, a barátok közül a rátermettek csendben összebeszéltek, kifigyelték a gyanúsítottat. Éjszaka azután, mikor az az általa kiszemelt tárgyat el akarta tulajdonítani, megfogták és jól helybenhagyták, megverték. Néhány alkalommal így jól megjárta. A verés a falu helyeslésével történt. A lesben álló néhány férfi végső soron egy egész közösség akaratát valósította meg. Egyébként egy-két további tolvajt is hasonló módon elverték, ami a népi jogszokás, az illetén közösségi szankció, a verés folyamatos létét bizonyítja. N. S. a közvélemény büntetések ellenére sem költözött el a településről, könnyedén vette a történeteket. Kiközösítésére nem került sor, de némileg mindenki vigyázott vele.⁴

A szőlőhegyeken

A községnek két szőlőhegye volt: a régebbi *Borbálai-szőlők* és a későbbi keletű *Újhegy*. Az itt található prэшázakat, pincéket – eltérően a falun belüli épületektől – nagyon gondosan zárták. A bennük található értékeket fufangos *falakattal*, illetve fortélyos, biztonságos, lakatos vagy kovács készítette *zárral*, azaz zárral és csavaros kulccsal működő egy vagy két *körösztvassal* óvták. Ezek sokszor megállításra kényszerítették a betörni szándékozókat. Néhány sikeres behatolás vagy sikertelen kísérlet megmaradt az emlékezetben.

A XIX. század második felében az egyik szőlőtulajdonos arra gyanakodott, hogy valaki *bejáratos a pincéjébe és rájár a borára*. Elhatározta, hogy kilesi a tolvajt. Elbújt a prэшázban, a nádtető alá, úgy váraozott. Éjszaka jöttek is a tolvajok. Nagy meglepetésére a saját keresztkomája, a barátjával. Az utóbbi meg is kérdezte: „*Te! Mit csinálnánk, ha gyünne a komád?*” A válasz megdöbbentette: „*Hogy mit? Hát agyonvernénk, asztán elásnánk!*” Ezek után a tulajdonos moccani sem mert, hanem túrte az újabb lopást.

A XX. század első felében az Újhegyben *hegyőr* vagy régiesen *hegymester* volt P. J., akinek magának is volt ott *pincés szölleje*, ami prэшázias szőlőterületet jelentett. A szőlőhegyben sokat tartózkodott, gyakran kint is aludt. Ügyes kezű ember, afféle falusi ezermester volt. Ha valaki zárat rakatott a prэшázára, őt bízta meg az elkészítéssel. Más pedig, ha elveszítette a *pincekujcsot*, vele csináltatott újat. Az ilyen és hasonló alkalmakat kihasználva magának is gyártott a kulcsról egy másolatot. Állítólag úgy is készített álkulcsot, hogy háziszappanba nyomta az eredetit és így nyert formát magának. Késő este, éjszaka, mikor elcsendesedett a szőlőhegy, fölkereste egyik-másik pincét. Kulcsmásolatával kinyitotta, körülnézett, ivott egy-két pohár bort. Gyanakodtak rá a szőlősgazdák, észlelték cselekedeteit, de tetten érni senki nem tudta. Évödvé azonban odaszóltak neki: „*Mi van P. bácsi, maga is bejár?*” A gazdák tehát szóltak neki, de nem bántották, a csendőröknél sem tettek panaszt. Egyébként is beírte pár pohár borral, mással nem károsított. Meg időnként a hegybeliek rászorultak mesterségére.

A szájhagyomány által megőrzött XIX. századi eset, illetve a P. J.-ről szóló több történet jól bizonyítja, hogy a lopás megítélése mennyire függött az emberi kapcsolatoktól, a cselekmény körülményeitől, az elszenvedett kár szerényebb mértékétől.

A betörések némelyikéről a megyei sajtó is hírt adott. 1949 júniusának elején, egy hétvégén ismeretlen személyek három szőlőhegyi pincébe is behatoltak. A károsultak az újság szerint Nagy P. Lajos, Juhász Lajos és özv. Szücs Lajosné voltak, kiktől a tolvajok bort, pálinkát loptak el, melyeken túl minden elmozdítható tárgyat magukkal vittek.⁵ Ezek a pincék a Borbálai-szőlőhegyen feküdtek.

Arra is volt példa, hogy a fortélyos zárral a potenciális tolvaj nem tudott megbirkózni. 1956 után G. J. felesége egy nyári késő délután, pakolás közben szőlőföldjük végében, a 81-es út mellett felejtette a prэшáz két, méretes kulcsát. A fényes eszközök feltűnhettek valamelyik arra járónak, és magához vette azokat. Éjszaka már vissza is tért velük. De hiába voltak kezében a kulcsok, a csavaros zárral nem boldogult. Dühében fessegette, faragta az ajtót, letépte annak zsalugáter díszét, de nem jutott be. G. J., a tulajdonos a következő éjszaka sógorával, P. L.-el a közeli árokban meghúzódva várta a hivatlan látogató ismételt feltűnését. Tarisznyában ételt és egy üveg pálinkát, az esetleges verekedéshez pedig eszközöket vittek magukkal. A két erős férfi azonban hiába várt, a vélhetően más falubeli személy sem akkor, sem később nem jött, így lopási kísérletét nem kellett önhatalommal, erőszakkal megakadályozni.

⁴ *Gelencsér József*: „Öseink szokásait követtük ...”. (Jogtörténet, jogi népszokás, művészet). Székesfehérvár, 2014. 96.

⁵ Fehérvári Napló 1949. június 5. 2.

A két szőlőhegyben *hegyőr*öket alkalmaztak, kiknek kötelessége volt érés idején a szőlőre, gyümölcsre vigyázni, télen a présházak körül őrködni. De azért a falu népe azt tartotta, hogy a *hegyőr* este meg mindenhol a legkorábbi szőlőt, gyümölcsöt.

Nagy Jánosné Dávid Mária (1940) nagyapját, Nagy Ferencet idézve emlegette a korábbi idők falusi emberei közötti közvetlen viszonyt: „*Szöllőt, gyümölcsöt szedhetett valaki a másiktól, ha csak megkóstolta. Ammit és nem többet. Még adtak is neki, ha kért, ha megkívánta.*” Ez a gyakorlat megmaradt a két világháború között is. Igaz, ekkor már szőlőt, gyümölcsöt inkább kértek a gazdától a helyszínen: „*Vehetek egypár szemet?*” A tulajdonos jóváhagyta: „*Hát, vegyen!*” Ám, ha valaki nagyobb mennyiséget, engedély nélkül szedett, az már lopás volt a falu szemében. Ha a *hegyőr* rajtakapott valakit egy kosár szőlő lopásán, azt *bekésérte a kösségházára*. A tolvajnak megszegyenyítésül vinnie kellett a lopott holmit. Ez szintén a közösségi szankció egyik formáját jelentette. Ezen túl a tettesre a törvény szerinti büntetés várt.

A várandós asszony – mint országszerte – itt is kivételes elbánásban részesült. Azt mondták rá, hogy *kívánós*, kívánja a szőlőt, gyümölcsöt. Ezért aztán bárkiéből szedhetett magának.

A szőlőhegyen a lehullott gyümölcsöt, a *másét*, senki nem szedte fel, a szomszéd sem. Az a tulajdonosra várt. A kivételt össze a dió jelentette. A szőlőföldek szélén, a kocsitű, dűlőtű közelében a présházaknak is árnyékot nyújtó diófák teremtek. Szeles idő után, kora hajnalban egy-egy „élelmes” férfi a tulajdonosokat megelőzve végigment az úton és összeszedte, ellopta másnak a lehullott dióját. Volt olyan személy, akinek termő diófája sem nagyon volt, mégis *puccútt diót* árult a székesfehérvári piacon. Pedig a helyi jogszokás szerint a dió akkor is a fa tulajdonosát illette, ha az útra gurult, esett. „*Majd gyűin annak a gazdájá!*” – mondták. A diótolvajra inkább csak gyanakodtak, esetleg *megkiabálták, megszólták*.

A fiúgyerekek, sihederek gyakran loptak pár fürt szőlőt, néhány szem gyümölcsöt a szőlőhegyen vagy a faluban. Állandó éhségük csillapítására, csemegekénti fogyasztásra vagy csinytevészként. Egyedül ritkán vették a bátorságot, inkább ketten-hárman vagy még többen cselekedtek. Tudták, hogy kinél mi terem, mennyire érett. Kifigyelték a növény állapotát, kilesték az alkalmat a lopáshoz. Elcsenték sokszor a félig érettet is, szőlőből nem csak a *szelidet*, hanem a *direktertemt* is.

A szőlő, a bor a mindennapi munkához és az ünnepek örömteli pillanataihoz egyaránt szükséges volt, ezért gazdáik, a felnőttek igyekeztek azt megóvni. Intézményesített formában (*hegyőr*) és gyakori szőlőhegyi kintlétükkel kívánták ezt elérni. A szomszédok is ügyelek egymásra. Gyümölcsfa kevés volt: a szőlőhegyben főleg dió, mandula, barack, szilva, cseresznye, a faluban ugyanezek mellett leginkább egy-egy almafa, körtefa termett.

A tulajdonos, ha meglátta, tettenérte a tolvaj gyereket, suhancot, *megkiabálta* vagy nagy káromkodások közepette üldözőbe vette. Általában eredménytelenül, mert a fiatalok gyorsabbak voltak. Menekülés közben sokszor a zsákmányt is elszórták. Akit elfogott a szőlő vagy a gyümölcs gazdája, az könnyen kapott egy-két *pofontot*, de a *pirongatást, szidást* sem úszta meg általában. Volt akit jobban *elverték*, akár bottal is. Petőfi Sándor hasonló szankcionálásról, szomszédbeli körtelopásról, majd az azt követő somfabbal elverésről írt *Szeget szeggel* című helyzetdalmában. Máskor, különösen rokon gyereknel csak legyintett a tulajdonos: „*Ilyen a gyerek!*”

A normaszertést, a kisebb értékre elkövetett lopást tehát legtöbbször követte a sértett által az azonnali szankcionálás, testi fenyítés vagy feddés formájában. Ilyen módon a hatályos törvényekben rögzített rendelkezések végül is figyelmen kívül maradtak. Azok ugyanis a gyermek- és fiatalkort, utóbbit meghatározott feltételek fennállása esetén, büntethetőséget kizáró okként szabályozták.

A legénykorba kerülő fiatalok általában összefogtak. Együttes erővel, virtusból, gyorsan hajtották végre a lopást úgy, hogy nem tudták megfogni őket. Jellemző eset volt az 1930-as évek második felében, hogy az idős Lángi Imre hiába feküdt éjszaka a ház *gádoorába* tett fekhelyen, a *lészán*, körtefája megőrzése végett. Nem tudta annak gyümölcsét megóvni az egymással összebeszélő legényektől. Ezek az egyik holdvilágos éjszakán, mikor már minden elcsendesedett, belopóztak az udvarba. Ketten-hárman nekironítottak a körtefának, megdöngették, megrázták. A többiek fölkapkodták a lehulló termést, aztán már futottak is. Mire az öreg föleszmélt, föltápaszkodott, a fiatalok már árkon-bokron túl voltak. Az idős férfi csak a botját rázva kiabálhatott utánuk, szidhatta apjukat-anyjukat, meg az égieket.

A legények tehát éjszaka, különösen holdvilágnál mentek gyümölcsöt *lopnyi*. Koruknál fogva ők már igazán jól ismerték a falut, a határt. Mentek együtt négyen-ötven-hatan. Mindjárt meg is ették a szerzeményt. Ha esetleg hazavitték, elrejtették, leginkább beledugdozták a szénakazalba. Volt úgy, hogy két *banda*, két korosztály is követte egymást a fák alatt. A kisebbek ilyenkor lapulva megvárták, míg a nagyok továbbmentek.

Otthon a gyerek vagy a suhanc nem dicsekedett tettével, arról sem szólt, ha *megfogyták*, netán *elverték*. Mert akkor a szülőktől is hasonló elbánásban részesülhetett volna. A meglopott tulajdonos, ha felismerte az elkövetőt, sokszor „szólt a gyerek aptyának”. Vagy a cselekményt mondta csak el derűsebb, netán neheztelőbb formában, vagy még azt is kérte, hogy az apja ügyeljen gyerekére. Az utóbbi körülmény a gyerekre jobbra szidáson túli következményt hozott. Mert az apának szégyenkeznie kellett normasértő gyereke miatt. Különösen, ha más is hallotta, hogy a kárt szenvedett mit tesz szavá. A kár megtérítésére azonban sosem került sor.

A legény tettet már nem említették meg a szülőknek. Sokszor fény sem derült az elkövető legény személyére, vagy azért nem szóltak, mert figyelembe vették korát. Komoly, sorozás előtt álló legény már nem is vett részt a gyümölcslopásban. A cselekmény kapcsán a kihágási törvények voltak irányadók, de a károsultak a hatósághoz nem fordultak.

A határban

Külön esetscsoportot jelentettek a határbeli lopások. A szántóföldi művelés alá vett határ – 1945 előtt mintegy 3000 kh – részben az uradalom használatában állt (*nagytarló* vagy *nagyfalló*), részben a parasztságban. A tulajdont alapvetően mindkettőnél tisztelték, esetenként kisebb lopások mégis előfordultak. Az országos különbségtétellel egyezően a falu közössége az uradalom terhére elkövetett tolvajlást nem ítélte meg olyan súlyosan, mint a parasztember kárára megtettet. Az utóbbi cselekmény tette-sét jobban elmarasztalták.

A *mezei lopások* rendszerint a határbeli terményből, termésből egy kis rész vagy néhány darab eltulajdonítását jelentették. Különösen néhány cső kukoricát, pár darab tököt, répát az állatok etetésére. Volt aki ezt egyszer-egyszer követte el, más szinte folytatólagosan. T. N. S. sokszor akkor ment a határba ökrös szekérével, mikor más már jött hazafele. Az út mentén, más földjén le-letört egy cséve kukoricát, azzal etette ökreit.

Az ilyen szerény mértékű mezei lopás tettesét *híresztölték* a faluban, egymásnak mondták történetét. A mezőőr, azaz *csósz* a tetten ért elkövetőt a *kösségházára kérésre*. Megszégyenítésül a tolvaj ilyenkor is köteles volt vinni a lopott termést vagy terményt. (A közeli Csákváron 1945 előtt a csósz a saját komáját kísérte be, kinek jó kilométernyi távolságon át cipelnie kellett az egy zsák kukoricát.)

A mezei lopások általában kihágásnak minősültek, az 1894. évi XII. tc. (Mtc.) hatálya alá estek. Gyakran azonban a politikai községnél törvényrontó módon, jogszokásként nem folytatták le az eljárást, hanem csak szóáradattal sújtották az elkövetőt, megszidták. Rendszerint ez használt is. Mások közmunkát végeztek a tettel, amire a törvény is lehetőséget adott, mint a behajthatatlan pénzbüntetés átváltoztatására. Az illető néhány napig fát vágott, fűrészelt vagy ment a csószokkal utat, hidat javítani. Ez esetben sem mindig került sor azonban szabályszerű eljárásra, a tárgyalás, a döntés írásba foglalására.

A történetek másképp is alakulhattak, ha a mezei lopás és a legényes csínytevés egybeesett. 1946 őszén a korabeli viszonyok konszolidálódásával az egyik helyi gazda, Örsi Gábor kukoricáját meglopta három legény. G. K., K. L. és Sz. I. Az októberi szüreti bálra akartak némi aprópénzhez jutni. A tulajdonosnak a *Páskomok* nevű dülőben termő kukoricáját szedték meg és gyorsan el is adták. A némi virtuskodást is magában foglaló dolog azonban kitudódott. Ugyanis el lehetett menni a kocsis csapásán. A legényeket nem jelentették fel, de a károkozást meg kellett téríteniük a tulajdonosnak. A kukoricát Örsi Gábor udvarába kellett elvinniük. A kellő mennyiséget egyikük földjén szedték le, kocsira rakták, aztán a falun át már legényes hetykeséggel, énekszóval, *danúva* hajtották a lovakat, vitték tartozásukat. A hatóság nem járt el, ezen túl a közösség sem alkalmazott szankciót a legényekkel szemben, elnézte, megbocsájtotta egyszeri, fiatalos tettüket. Később valamennyien a faluközösség hasznos tagjai lettek.

Bár ez esetben a legények a határból és mástól loptak, a közösség enyhe minősítésénél nyilván szerepet játszott, hogy a legények otthonról történő terménylopása általános gyakorlat volt. Az országossal megegyező helyi jogszokás szerint az apa, a nagypapa elnézte, hallgatólagosan tudomásul vette, ha a legény a soron következő bál, mulatság költségeire otthonról terményt lopott és azt az este sötétjében elvitte, eladta a kocsmárosnak, esetleg más személynek.

A felnőttek által elkövetett, nagyobb mértékű mezei lopásnak mind a hatósági szankciókat, mind a közvélemény büntetését illetően komoly következményei voltak. Az e körbe tartozó, talán egyetlen eset hosszabb ideig élt a közösség emlékezetében. 1936 táján D. S a határból ellopta Varga János négy kereszt búzáját. Am hazafele találkozott a csósszal. Mikor a lopást észlelték, így egyből ő lett a gyanúsított. Ráadásul a szekér csapásán is el lehetett utána menni. A csendőrök – akik szintén gyakran alkalmazták megszegésül vagy preventív jelleggel a büntetést teljesítőt – felrakat-

ták D. S-el a szekerére a kévéket és elvitették vele Varga Jánoshoz. D. S. az eset után, rövid időn belül a faluban mindenét eladta és szegényében Székesfehérvárra költözött. Nagyon jól tudta, hogy a község kiközösíti, nem állnak vele szóba, köszönését se fogadják. A község így védekezett és szankcionált, a közvélemény büntetés egyik fajtáját alkalmazta, illetve az elkövető ennek ment elébe.

A falu közössége jól ismerte az egyes személyek jellemét. Tudta, hogy az ritkán változik meg. D. S-ről korábbról is maradt fenn elmarasztaló történet. Komáromban, a huszároknál az 1920-as évek végén együtt katonáskodott rokonával, Gölöncsér Sándorral (1908–1970). Mikor együtt jöttek haza szabadságra, kiderült, hogy D. S. elhozta a katonatársaitól ellopott keféket. Gölöncsér Sándor rögvést megmondta neki, többet ilyen ne történjen, mert ő nem fog *szégyenkezni*, hogy milyen *földije* van. Ilyen módon a falu, a község becsülete érdekében is történt a fellépés, háttérbe szorítva a rokoni szálakból származó kötöttséget.

Az erdőben

A 77 kh erdő az uradalom tulajdonában állt, melynek szolgálatában Katona József erdőkerülő tevékenykedett. Óvta az erdő minden értékét, annál is inkább, mivel az erőtörvény gyakorlatilag minden eltulajdonítást tiltott. A front 1944. decemberi megérkezéséig, békés körülmények közt szinte elképzelhetetlen volt az erdőbeli lopás. Még az olyan szerény mértékű is, hogy valaki rőzsét szedjen vagy téli munkáról gyalogosan tűzfát vigyen haza. A férfiak legfeljebb odáig mentek el, hogy szerszámnyélnek valót vágtak. Aztán mikor indultak haza, hozzákötötték a munkánál használt szerszámuk nyeléhez, vállra vették, vitték. De ezt is inkább úgy tették, hogy más ne lássa. Karácsonyfának való fenyőt is csak néhányan és óvatosan szereztek: előre kiszemelték a kis fát, ha kocsival, szekérral arra jártak, gyorsan földobták, vagy sötétben elgyalogoltak érte. Máskor csak fenyőágakhoz jutottak. A legényeknek május elsejére, *májfának* viszont az erdőkerülő szokott adni egy, általa kiválasztott sudár fenyőfát. A legények a jogszokás alapján erre számítottak is.

A falu népe óvakodott az erdei lopástól, nem csak a büntetés, hanem a munkalehetőség, a napszám-ba hívás elvesztése miatt is.

Közvetlenül a II. világháború után viszont mindenki vitte az erdőről azt, amire szüksége volt.

Jogi szabályozás és jogkövetkezmények

A lopással kapcsolatban a vizsgált korszakban több mint két tucat magasszintű jogszabály született és hatályosult.

A központi jogszabályon túl a végrehajtásról további miniszteri rendeletek, valamint helyi jogszabályok, helyhatósági szabályrendeletek kerültek megalkotásra. A jogforrások közé tartozott még a szokásjog és jelentős befolyással bírtak a jogszokások. Az ítélkező szervek gyakorlata tekintetében irányt mutattak a Kúria egyes ítéletei.

A jogi szabályozásból még a kutatás szempontjából érdekes rendelkezések, valamint az ítélkezési gyakorlat ismertetésére sincs itt lehetőség, bár az elemzést elvégeztem. Nagyon röviden mégis utalok néhány előírásra. A sárkeresztesi község tagjai által elkövetett lopás általában kihágásnak minősült. Igen ritkán bűncselekménynek, azon belül vétségnek vagy büntettnek. A 12 éven aluli gyereket a törvény nem büntette, a 12–16, majd 12–18 életév közötti fiatakorút is csak akkor, ha a szükséges belátási képessége megvolt. Az eljáró hatóságok kihágásnál a járási főszolgabíró, illetve a községi bíróság (bíró, egy előljárósági tag, a jegyző vagy helyettese) voltak. Vétség esetén a járásbíró, a büntettnél a törvényszék hozott ítéletet.

Érdemes megvizsgálni a normasértés után alkalmazott következményeket. Elsősorban a szankciókat, de a pozitív tartalmú jogkövetkezményt is. Továbbá azt is, ki alkalmazta az egyiket vagy a másikat.

A lopást követően, amennyiben az elkövető személyére fény derült, szankcionálhatott:

- a) a tulajdonos vagy a birtokos,
- b) a község vagyis a közvélemény,
- c) a hatóság, mely lehetett közigazgatási, vagy lehetett a bíróság.

Ad. a) *A tulajdonos* vagy a *birtokos* szankciója a lopás cselekményére többféle lehetett. Befolyásolták őt többek között egyéni tulajdonságai, saját körülményei, a helyi jogszokások és a törvények bizonyos mértékű ismerete. Ha nem derült fény a tolvaj személyére és kisebb volt a kár, úgy egyszerűen tudomásul vette azt, vagy bosszúsan legyintett: „*Legyen vele boldog!*” Nagyobb kárnál, súlyosabb sérelemnél szitkozódott, megátkozta a tolvajt: „*Száradjon le a keze!*” Különösen nők nyilvánultak meg az utóbbi módon. Ha kiderült az elkövető személye, különböző következmények merülhettek fel: gyerek-

nek, suhancnak, legénynek, tehát gyerekek és fiatalokéknak elnéztek bizonyos kisebb lopást. Ugyanőket más esetekben vagy más személyek már tolvajnak tekintve megszárták, utánakiabáltak, a szülőknél szoltak. A gyerek, ha megfogták, az önbíráskodás jegyében testi fenyítést is kaphatott: pofont vagy verést. A felnőtt tolvajra rászóltak, keményen figyelmeztették, összevesztek vele, haragot tartottak, a többi nem köszönt neki. Előfordult, hogy a tulajdonos és a tolvaj összeverekedtek. Volt eset, mikor a sértett *megbosszulta* a tolvajlást, maga is lopással vagy más kártétellel. A hatósághoz csak kivételesen fordultak, még az is gyakoribb volt, hogy visszaolták a dolgot. A nők lopását szigorúbban ítélték meg.⁶ Ugyanakkor másképp járt el a tulajdonos, ha férfi volt, másképp, ha nő.

Ad. b) A *közösség* vagyis a *közvélemény* szintén különbözőképpen reagált. Volt úgy, hogy elnézte a cselekményt, megbocsájtott, nem szankcionált. A közösség által alkalmazott joghátrány többféle lehetett. A tolvajt *kibesztették*, *hiresztölték*, *megszórták*, tehát negatívan ítélték meg. A közösség tagjainak mindegyike igyekezett tőle távortartani magát. *Megszakították vele a kapcsolatot*. Vagy éppen *megverték* a tolvajt. A legsúlyosabb szankció a *kiközösítés* volt, melyhez a tolvaj elköltözése párosulhatott. A közvélemény az ittas állapotot enyhítő körülménynek tekintette és eszerint szankcionált. Ezt még 1948-ban a törvényi szabályozás (Bn. 3.) is erősítette.

A közösségi szankciók beleillettek a közvélemény büntetések országosan érvényesülő rendszerébe.⁷ Alkalmaztak azonban néhány, a szakirodalom által ki nem emelt szankciót is: a közösségi verést, a lopott tárgy visszavitelére kötelezést.

Ad. c) A *hatóságok* minél távolabb voltak a faluközösségtől, annál inkább az állam által alkotott jog szerint jártak el. Mivel a parasztemberek ritkán fordultak hozzájuk, így csak nagyobb sérelemnél, vagy hivatalból észlelésnél folytattak le az eljárást. A helyi hatóságok körében különösen kialakulhatott, érvényesülhetett törvényrontó gyakorlat, illetőleg helyi jogszokás. A megszegyenítést szolgálta, hogy a csendőrség vagy az előljárárság a tolvajt a lopott tárgy vitelére kötelezte vagy a lopott tárgynak a tulajdonoshoz történő szállítására. (Az utóbbit a közösség is érvényesítette.) A helyi közigazgatás, az előljárárság, különösen a bíró és a jegyző, a jogalkalmazás során meglehetősen szabadossággal járt el. A törvények előírásait kisebb súlyú cselekményeknél mérsékelten tartotta be. Ilyen esetekben vélhetően szabályszerű eljárást sem folytattak le, írásbeli dokumentumot nem készítettek. Hanem anélkül vagy a kár megtérítése mellett szárták meg a lopás elkövetőjét, illetve szabtak ki rá közmunkát. Az így kialakított jogszokás ugyanakkor kapcsolódást mutatott a törvényekhez. A község számára hasznosnak tartották a közmunkára kötelezést, melynek némi megszegyenítő jellege is volt.

Ez az összetett, bonyolultnak tűnő, részben egymással párhuzamos rendszer békeidőben hatékonyan, jól működött. Az is életszerű volt, hogy nem mindig szankcionáltak. Nyilvánvaló, hogy a rendszer nem volt mindig következetes. Eredményességét mégis bizonyítja, hogy a közösség tagjai alapvetően nem loptak. A kevés számú lopás jórészt kis értékre történt. Csak a kirívóbb esetekben kellett a közigazgatási hatóságnak, ritkán a bíróságnak eljárni, és ilyenkor is érvényesült a közvélemény büntetése.

Amennyiben a szolgabíró vagy a bíróság járt el, az eljárás lényegében jogszabályszerűen folyt. A hegyőr vagy a csősz (mezőőr) a falun kívülről érkező tolvajjal szemben fellépett. Községbeli elkövetővel szemben is általában, de esetenként csak észlelte a szerény mértékű termés- vagy terménylopást, ami fölött szemet hunyt. Esetleg szólt a felnőtt elkövetőnek, hogy látta ám a cselekményt, vagy felszólította az elkövetőt: máskor ne tegye! Ezzel törvénysértően kötelezettséget szegett, egyidejűleg a másik személyt lekötelezte maga mellett.

A közvélemény szankciója mellett létezett a pozitív jogkövetkezmény is. Ezt tipikusan a közösség alkalmazta, az egyén véleménye mellett ez is minősített, aztán a közösség tagjai igazodtak hozzá. *Rendes embernek, böcsületes embernek* tekintették azt, aki nem lopott, akire valamit *rá lehetett bízni*. Az ilyen személlyel szívesen tartottak emberi kapcsolatot, kötöttek jogügyletet, dícsérőleg szóltak róla.

⁶ Sok évszázados múltúra visszatekintő jogi szabályozás és hagyomány alapján. A női nemhez tartozók lopását már Szent István borzasztóbbnak és visszaszítóbbnak tartotta, mint a férfiakét. I. törvénykönyve 31. cikkelyében eszerint rendelkezett. *Bartorieck Emma*: Szent István törvényeinek XII. századi kézirat. Az Admonti Kódex. Budapest, 1935. 56.

⁷ *Angyal Pál* elméleti közelítése, *Szendrey Ákos* példaanyaga nyomán *Tárkány Szücs Ernő* rendszerezte a közvélemény büntetéseket. (Magyar jogi népszokások. Budapest, 1981. 782, 796.) Az eredményeket tovább gazdagította *Nagy Janka Teodóra*: A „Janus-arcú” megszegyenítő büntetések. (Vajna Károly emlékezete.) *Börtönügyi Szemle* 2012/2. 79–90.

Jogismeret, jogtudat, jogkövető magatartás

A sárkeresztési parasztemberek gyerekkoruktól, neveletésüknél fogva tudták, hogy a lopás tilos. A felnőttek a tételesjogi szabályozás alapjaival tisztában voltak, rendszerint jogkövető magatartást tanúsítottak. Lényegében tudták a lopás viszonylag egyszerű fogalmát. Ismerték, hogy különbség van a bűncselekmény és a kihágás között, ahol is a választóvonalat az ellopott dolog értéke képezte. Egyesek arról is hallottak, hogy ezen túl más körülmény is minősíthetett egy elkövetési magatartást bűncselekménnyek. Tudták, hogy a súlyosabb megítélés alá tartozó cselekmény szankciója *börtön* vagy *pénzfűzetés*. A büntetésvégrehajtás fokozati különbségével azonban nem foglalkoztak. Természetesnek vették, hogy helyben a pénzbüntetés helyett közmunkára kötelezés lehet a joghátrány. Részben ismerték a gyerekkorra, fiatalokra vonatkozó szabályokat. Tudták azt is, hogy a gyerek a törvény szerint nem büntethető, ám a fiatalokorú illetően bizonytalanok voltak. A fiatalokorúakkal szembeni intézkedések némelyikéről hallottak, sőt, a javítóintézetet saját engedetlen gyereküket is fenyegették a szülők, különösen az anyák. Lényegében tisztában voltak az eljáró hatóságokkal, bár a részletesebb hatásköri szabályok kívül maradtak érdeklődési körükön.

Az ismeretek nagyságában, mélységében azonban különbségek voltak. A férfiak e téren többet tudtak, mint a nők, a parasztszaladokban mind a törvényt, mind a jogszokásokat illetően több ismeret halmozódott fel, mint a cselédek körében. Az állam által alkotott szabályokról a paraszti közösségekben leg tájékozottabbak a módosabb gazdák közül kikerülő bírók, előljárásági tagok, meg a szegényebb sorsú, őrzést végző személyek voltak. Alapos ismerettel rendelkezett a jegyző és a csendőrök tagjai. Lényegében ismerte a szabályokat az uradalmi főjegyző is.

A parasztság magatartását a hatályos törvényeknél jobban befolyásolta a helyi jogszokás, mely nagy hasonlóságot mutatott az országos gyakorlattal. Az eltérések inkább az arányokban és a részletekben mutatkoztak meg.

Gelencsér József

HÍREK

Székely közösségi ház Szekszárdon

Bukovinai székely közösségi házat avattak 2016. június 18-án Szekszárdon, a székelyek Bácskába érkezésének 75. évfordulóján. Szilágyi Péter nemzetpolitikáért felelős helyettes államtitkár az átadáson mondott köszöntőjében hangsúlyozta: nincs a magyarságnak még egy olyan csoportja, amelynek annyiszor kellett megtapasztalnia az állandó üldöztetést, mint a bukovinai székelység. Emlékeztetett: az 1764-es madéfalvi veszedelem után először Moldvába, majd Bukovinába kerültek, ott érte őket Magyarország hazahívó szava. Az utolsó vasúti szerelvény, amely a Bácskába szállította őket, 1941 júniusában érkezett meg. Nem sejtették, hogy néhány éven belül azt az otthonukat is el kell hagyniuk. „*A székelyek magukban hozták Bukovinából azt a lelki örökséget, amit a székelységükhöz, magyarságukhoz való szüntelen ragaszkodásuk jelent*” – mondta az államtitkár. (MTI)

Nemzetközi kutatóintézete lesz az Árpád-háznak

Több mint ötmilliárd forintos keretösszeggel elindult az Árpád-ház program operatív része – jelentette be Hoppál Péter, az Emberi Erőforrások Minisztériuma kultúráért felelős államtitkára a székesfehérvári Nemzeti Emlékhelyen 2016. június 22-én. A munkák ütemezéséről kormányhatározat született. A 2013 óta zajló előkészítést követő megvalósítási szakasz első üteme 2018-ig tart majd, és három nagy pilléren nyugszik. Létrehoznak egy nagy nemzetközi kiállítást, amely az Árpád-ház Európában is párhát ritkító teljesítményét igyekszik megmutatni szerte a világban. Nemzetközi kutatóintézetet alapítanak, amely az Árpád-ház gazdag örökségét többnyelvű publikációkkal a közvélemény elé tárná. A harmadik pillér pedig Székesfehérvárt érinti: komplex városrehabilitációs program részeként a volt Köztársaság moziból látogatóközpont jön létre, onnan indulva egyfajta kulturális körút épülne ki. (MTI)